

Uluslararası Uyğur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3, 2014, Sayfa: 23-31.
Xelqara Uyğur Tetqiqati Journali, San: 3, 2014, Sehiye: 23-31.
International Journal of Uyghur Studies, Volume: 3, 2014, Page: 23-31.

18. YÜZYILDA YETİM UYGUR DAVAN A R ÖMER KARİM NEVBETİ

*Kadri Hüsnü YILMAZ**

ÖZET

Türklerin kadim yurdu olan Doğu Türkistan, Türk edebiyatının geliştirdiği önemli merkezler arasındadır. Doğu Türkistan'da 18. yüzyılda yetim airler klasik Türk edebiyatı bakımında önemli eserler vücuda getirmiştir. Bu sahada yetim olan önemli divan airlerinden biri de Ömer Karim Nevbetî'dir. Air divan iiri geleneği içerisinde aşk, sevgili ve tasavvufu konu alan çeşitli nazım ekollerinde iirler kaleme almıştır. Bu çalışmada, Ömer Karim Nevbetî'nin hayatı ve bilinen tek eseri olan divanı üzerinde durularak iirlerinden örnekler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ömer Karim Nevbetî, Divan, Uyğur, 18. yy.

IN THE 18TH CENTURY BROUGHT UP UIGHUR DEWAN POET OMAR KARİM NEVBETİ

ABSTRACT

The ancient residence of East Turkistan, which are among the major centres of Turkish literature. The poets who sufficed in East Turkestan in the 18th century have written very important artifacts in the frameworks of classical Turkish literature. Ömer Karim Nevbetî who ranged Uighur field is one of the important dewan poets. The poet has wrote in various forms in tradition of the dewan poetry including love, darling and sufizm. In this work, laying emphasis on biography of Ömer Karim Nevbeti and Dewan, his sole work known, his poems will be cited.

Keywords: Omer Karim Nevbetî, Dewan, Uighur, 18th.

Doğu Türkistan, 18. yüzyıl klasik Türk edebiyatı alanında önemli airler yeti tirmiştir. Mehzun, Muhemmed Binni Abdulla Harâbâtî, Nevbetî, Selâhî, Futuhî, âir Ahun, brahim Hotenî, Molla Yunus Yerkendî, Ahmed ah Karaka î, Kusrûî, Abdurehim Nizarî, Kasimî, Molla Niyaz, Salihî, Muhammed Sadık Re idî, Salihî, Muhammed Sadık Re idî, Muhammed Sıdık Zelilî döneme damgasını vuran isimlerdir. Doğu Türkistan'da 18. yüzyıl klasik Türk edebiyatı, devrin kültürel özelliklerine bağlı olarak gelenek ve görenekler çerçevesinde eserlerin oluşturulduğu bir dönemdir. Bu yüzyılda birçok air, iirlerinde Ali ir Nevâî sonrası Çağatay sahası klasik Türk edebiyatının bir özelliği sonucunda sembolik unsurlara fazlaca yer vermiştir. 18. yüzyıl edebiyatındaki âşik ve ma'uk tipi batabilmek üzere pek çok unsur klasik Türk edebiyatının genel karakteriyle örtüşmektedir. Sevgili ulaılmaz, idealize edilmiş bir güzelliğe sahiptir. ret meclislerinden tasavvufî konulara kadar pek çok konu iirlere konu edilmiştir. Bu yüzyılın Doğu Türkistan'da klasik Türk edebiyatı çerçevesinde eserler vermiş önemli simalarından biri de Ömer Karim Nevbetî'dir.

* Ar. Gör., Nev ehir Hacı Bekta Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Nev ehir – TÜRK YE, E-posta: kadri.yilmaz@nevsehir.edu.tr.

1. Hayatı

Nevbetî'nin hayatı ile ilgili bilgiler çok sınırlıdır. doğum tarihi ve doğum yeri kesin olarak bilinmemekle birlikte köylerinden bu konularla ilgili belli ipuçları yakalamak mümkündür. Asıl adı Ömer Karim olan Nevbetî, tahminen 1102/1691-1103/1692 yılında Hoten'de doğmuştur¹. Nevbetî'nin mahlasını alma gerekçesiyle ilgili iki rivayet mevcuttur. İlk rivayete göre asıl adı Ömer Karim olan Nevbetî Hoten'in Lop ilçesine bağlı Ciya köyünde dünyaya gelmiş ve Çi'de yaşama başlamıştır. Tababet ve tıp alanında ün kazanan Nevbetî'nin ailesini salgın hastalıktan kaybetmesi onu çok etkilemiş, kendisi sağ kaldığı için Nevbetî mahlasını almıştır. İkinci rivayete göre Nevbetî, edebiyat sahasının öncülerinden olan Nevâî, Sekkâkî, Atâyî'nin ün kazanmasının ardından ün kazanma sırasının kendinde olduğunu düşünerek Nevbetî mahlasını kullanmıştır. Her iki durumda da Nevbetî “nöbet, nöbetçi” anlamına gelmektedir².

Eğitilmiş bir ailenin çocuğu olan Nevbetî küçük yaşlarda eğitim almaya başlamıştır. Hocalar Devri'nde Hoten'de yaşayan Nevbetî, Yarkent üzerinden Kaşgar'a gitmiş, Kaşgar'da ünlü medreselerde okumuştur. Arap ve Fars dilini çok iyi öğrenerek Uygur edebiyatının, Arap ve Fars edebiyatının önemli eserlerini özümsemiştir, halkın yaşadıklarını gözlemlemek amacıyla Doğu Türkistan'ın birçok köyünü gezmiştir. Gözlemleri sonunda edindiği izlenimleri, halkın sıkıntılarını ve acılarını şiirlerinde dilemiştir. Nevbetî'nin asıl mesleğinin doktorluk olduğu rivayet edilmektedir³.

Kimi kaynaklarda Nevbetî'nin nerede ve nasıl öldüğü bilinmediği belirtilirken⁴ bir kaynakta 1760'lı yıllarda öldüğü bilgisine ulaşılmıştır⁵.

Nevbetî'nin şiirlerinden güzel örnekler kaleme alınarak Uygur edebiyatının gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Eserlerini temiz bir Uygur Türkçesiyle yazmış ve diğer sanatçıları da bu konuda yönlendirmiştir. Nevbetî'nin bu davranışı, o devirde Uygur Türkçesi için oldukça önemli bir adımdır⁶.

Nevbetî'nin Divan-ı Nevbetî'den sonraki yıllarda yazdığı gazellerinin bulunduğu el yazmaları günümüze kadar bulunamamıştır⁷. Nevbetî'nin gazellerinin bir kısmı ise “Uygur 12 Makamı” içinde yer almaktadır⁸.

2. Divan-ı Nevbetî:

1747 yılında tamamlanan Divan-ı Nevbetî'nin tespit edilebilen iki el yazma nüshası günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlardan ilki 1746 yılında yazılmış olup eserde 107 müseddes, 31 rubai ve Huveydâ'ya ait 69 şiir yer alır⁹. Nevbetî'nin divanında muhtemelen sonradan eklenen bazı şiirlerin şiirleri de bulunmaktadır. Nevbetî'nin elimizdeki divanında ise 85 gazel, 3 muhammes, 33 rubai

¹ İsmail Hakkı Özalp, **Uygur Kilassik Edebiyat Tarihi**, İncan Üniversitesi Neşriyatı, Ürümçü 2011, s. 497; mincan Ehmidi Utuk, İsmail Hakkı Özalp, Muhemmetturdî Mirziehmet, Eset Suleyman, Hebibulla Abdusalam, **Uygur Edebiyat Tarihi 2**, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 613, 614.

² İsmail Hakkı Özalp, **Uygur Kilassik Edebiyat Tarihi**, İncan Üniversitesi Neşriyatı, Ürümçü 2011, s. 497, 498.

³ İsmail Hakkı Özalp, **Uygur Kilassik Edebiyat Tarihidin Tezisi**, İncan Üniversitesi Neşriyatı, Ürümçü 1987, s. 175; İsmail Hakkı Özalp, **Uygur Kilassik Edebiyat Tarihi**, İncan Üniversitesi Neşriyatı, Ürümçü 2011, s. 497.

⁴ mincan Ehmidi Utuk, İsmail Hakkı Özalp, Muhemmetturdî Mirziehmet, Eset Suleyman, Hebibulla Abdusalam, **Uygur Edebiyat Tarihi**, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 614; Vahitcan İsmailov, Esker Huseyin, **Uygur Kilassik Edebiyat Tizisleri**, Keşker Pedagogika Enstitüsü Neşriyatı, Keşker 1982, s. 356.

⁵ İsmail Hakkı Özalp, **Uygur Kilassik Edebiyat Tarihi**, İncan Üniversitesi Neşriyatı, Ürümçü 2011, s. 499.

⁶ İsmail Hakkı Özalp, **Uygur Kilassik Edebiyat Tarihidin Tezisi**, İncan Üniversitesi Neşriyatı, Ürümçü 1987, s. 177, 178.

⁷ İsmail Hakkı Özalp, **Uygur Kilassik Edebiyat Tarihidin Tezisi**, İncan Üniversitesi Neşriyatı, Ürümçü 1987, s. 175.

⁸ mincan Ehmidi Utuk, İsmail Hakkı Özalp, Muhemmetturdî Mirziehmet, Eset Suleyman, Hebibulla Abdusalam, **Uygur Edebiyat Tarihi**, s. 620.

⁹ İsmail Hakkı Özalp, **Uygur Kilassik Edebiyat Tarihi**, İncan Üniversitesi Neşriyatı, Ürümçü 2011, s. 499.

● 18. Yüzyılda Yetişmiş Uygur Divan Şairi Ömer Karim Nevbetî

yer almaktadır¹⁰. Hoten, Yarkent ve Ka gar'da bulunan medreselerde talebelerin Divan-ı Nevbetî'yi okuyup ondan faydalandı ı hakkında bilgiler bulunmaktadır¹¹.

air dini, tasavvufi iirlerin yanında a k, i ret meclisleri ile ilgili iirlere de büyük oranda yer vermi tir. Nevbetî'nin edebi ki ili i beyitlerinde kendini belirgin ekilde göstermektedir.

Nevbetî dini vecibelerle ilgili kaleme aldı ı iirlerinde insanlara farz ve sünnete uyulması gerekti i ile ilgili ö ütler verir.

*Kéçe-kündüz sidq birle qil cüdâ e bendelik
Cehd eylep bolme âfil ferz sünnet qil edâ¹².*

air beyitlerinde günahlarının çoklu undan dolayı Allah'a yakarmakta ve af dilemektedir.

*Ümîd birle kélipmen dergehiñ e pâdi âhim dâd
Günâhim bi-nehâyetdür qılurmen nâle vü feryâd¹³.
Dünyede héç bolma ay kim dâ -i hicrânde belâ
Qılma il yâ Reb méni munda belâ e mübtelâ¹⁴.*

air kimi gazellerinde peygamber efendimizin di er peygamberlerden üstün oldu unu dile getirir.

*Ber-güzîde qildi heq barçe nebîylerdin séni
Mu'cizâtiñdin heme çöller gülistândur saña¹⁵.*

Nevbetî bir kasidesinde dört halifeden bahsetmektedir. Bu kasidede dört güzide insan olarak niteledi i dört halifeden Hz. Ebu Bekir'i peygamber efendimizin ma ara arkada ı ve Sıddık olarak tanıtır. Hz. Ömer adaletiyle, Hz. Osman Kur'an-ı Kerim-i ço altmasıyla, Hz. Ali de kahramanlı ndan dolayı aslana benzetilmesiyle kaleme alınır.

*Çahâr yâri bardur kim câni îñ-i enbiyâ
Cümle-i eshâbdin efzel érurler bâ-sefâ.*

*Evveli Siddiq-i ekberdur Resûl e yâr-i âr
Sidq ile îmân aytip kirdiler slâm-ârâ*

*Ömer-i âdil érurlar quvvet-i slâmi dîn
Boldilar ol yâri düvvüm e er'iet reh-nemâ*

*Yâr-i sivum hezret-i Osman-i zü'n-nûreyn bil
Câmi'u'l-Qur'ân érurlar me'den-i kâni heyâ*

¹⁰ Muhammed Tursun Bahavidin, **Divan-ı Nevbetî**, İncan Halk Ne riyati, Ürümçi, 1995, s. 1, 3.

¹¹ mincan Ehmidi Utuk, éyretcan Osman, Muhammetturdi Mirziehmet, Eset Suleyman, Hebibulla Abdusalame, **age**, s. 620; éyretcan Osman, **Uygur Kilassik Edebiyat Tarihi**, İncan Üniversitesi Ne riyati, Ürümçi 2011, s. 499.

¹² Muhammed Tursun Bahavidin, **age**, s. 7.

¹³ **Age**, s. 28.

¹⁴ **Age**, s. 83.

¹⁵ **Age**, s. 8.

Fâtîme-i cuft damadi pey ember bil ani

Yari çehârum âh-i merdân Eli îr-i Xuda¹⁶.

Bazı gazellerinde divan iirinde sıkça kar ıla ilan sevgilinin â 1 a çektirdi i cefa teması ve bu durum kar ısında â 1 m acizli i i lenmi tir. A a ıdaki beyitte hasretinden za feran (safran) çiçe ine dönen, sararıp solan ve çaresiz durumda olan â ık, sevgilinin kendisine acımasını dilemektedir.

Rehm qîlgil men yetim bî-çârege ey nâzenîn

Hesretiñde ze ferândeke boldi ruxsârim saña¹⁷.

airin iirlerinde Fuzûlî etkisi de görülmektedir. Fuzûlî'nin “görgeç” redifli gazeline benzer bir ba ka gazel yazmı tir.

Köñüller x^vâhi i re'nâ cemâliñ nâgehân körgeç

Qedd-i em âd tûbâdeke nihâliñ sâyebân körgeç¹⁸.

airin, iirlerinde i ledi i bir di er konu i ret meclisleridir. Burada arap sunan sâkîye seslenerek ondan gül renkli bir arap kadehi ister.

Sâqiyâ bergil arâbî bir qedeh

Câm-ı i retdin gül-âbî bir qedeh¹⁹.

Divan-ı Nevbetî'de, a k ve i ret meclislerinden dinî, ahlakî içerikli konulara kadar birçok farklı tema kaleme alınmı , iirler aruz vezninin farklı kalıplarıyla yazılmı tir.

3. iirlerinden Örnekler

3.1. Gazeller

Gazel 1:

Ey hebibâ ehl-i 'âlem bende fermândur saña

Xâk-i pâyiñ e fidâ bolsun 'eziz cândur saña,

Ber-güzâde qildi heq barçe nebiylerdin séni

Mu'cizâtiñdin heme çöller gülistândur saña

Yette qat eflâkidin tâ er mi'râc eylediñ

Cennet u devzex bari boldi nemâyândur saña,

Heq Te'âlâ enbiyâlar tâci server eyledi

Cümle insan u melek barçe ulâmandur saña

¹⁶ Age, s. 5.

¹⁷ Age, s. 9.

¹⁸ Age, s. 26.

¹⁹ Age, s. 27.

*Itifat eylep ki heq berdi efâ`et gencini
Aciz ümmetlerge mü kil bolse âsândur saña*

*Ya Resulellâh, tutupdurmiz efâ`etdin ümîd
Rehm eyle âsîlar hâli ferî ândur saña*

*Roz-i meh erde efâ`atiñni iysâr eylegil
Lâzim oldi âsîlar e lutf ihsândur saña*

*Âsîlar a cennet qabu ini kü âde eylegil
Müntezirdurlar bihi tde hûr u ilmândur saña*

*Men quluñ e eylegil, yâ Reb efâ`atdin nesib
Nevbeti bî-çâre hem îmân ayt andur saña²⁰.*

Gazel 2:

*Hudâyâ u bu künde rehim eylep yâr kelgey mu
Hezin könlümni âd eyley ki ol dildâr kelgey mu*

*Neççe yildur o ul ehdin e ba lap i timâdimni
Vefâ eyley ki ol ehdi e kim em-hâr kelgey mu*

*Tutup köz muntezirdur men cemâlin körgeli mu tâk
Ne bol an lutûf eylep körgeli didâr kelgey mu*

*Kêçe-kündüz firâkida bolupmen vale-i eydâ
Méniñ hâlimni pursi kil ali eyyâr kelgey mu*

*Binâgâh u bu künde müjde-i ol mihribân yetse
Hezin könlümni mihmân kil ali teyyâr kelgey mu*

*Cehân a kelmegey hergiz aniñdek bir peri peyker
Anin hösn-i camalidek gül-i gülzâr kelgey mu*

²⁰ Age, s. 8.

*Méniñ öride ehvâlimni ol nâ-mihribân bilse
Kemine Nevbetîdek mubtelây-ı zâr kelgey mu²¹.*

3.2. Muhammes

*Ezeldin bendege boldi qeder âhiste âhiste
Köñülde i q oti qildi erer âhiste âhiste
Urup pervâz yeñli baluper âhiste âhiste
Barurmen yâr qa i e tañ seher âhiste âhiste
orarmen leblerin irin eker âhiste âhiste*

*Firâqida yürürmen âstâni e qedem yetse
Nesib etkil ilâha yarniñ vesli behem yetse
Kilip ey u ferâ et mihnet u enduh u em ketse
Binagah men yetimge bolse bir lutf u kerem yetse
Aniñ husni e kim bolmas zerer âhiste âhiste*

*Salurler kur'ei her kün, maña ol yah i pâl ol ay
Nesib etkil, ilâha, bu refiki ehli hâl ol ay
Cemi'-i bendege dîdâr ecir zü'l-celâl ol ay
Aniñ husni zekâtidin nihâli ber-kemâl ol ay
Uzar ömri aniñ misli ecer âhiste âhiste*

*Mürid etkey ki i bir pîr-i kâmil ülfeti birle
Köñül reñgini rev en eylegeyler suhbeti birle
Yürür kim bî-xeber ehl-i eqâvet eflleti birle
Öter bir bir basip up bî-heyâler veh eti birle
Körelmey kim qalurler ur u er âhiste âhiste*

*Deri â âh kim ol yâr baqmas bî-vefâliqdin
Maña sebr u tehemmul yoq érur emdi cudaliqdin
Méniñ erzimge yetkil ey nigârâ â nâliqdin
Tilekim ol durur meh er küni dîdâr xâliqdin
Ki rehm etkey maña kim umr öter âhiste âhiste*

²¹ mincan Ehmidi Utuk, éyretcan Osman, Muhemmetturdi Mirziehmet, Eset Suleyman, Hebibulla Abdusalalam, *age*, s. 615-616.

çipmen bâde-i i qi muhebbet qildi mestâne
Yürürmen der-be-der heyrân koyuñda Ke'beyi xâne
Tökermen dîde-i e ki nedâmet misli durdâne
Cemâliñ em'i e bî-çâre a iq boldi pervâne
Ki me' uqum yürür kim bî-xeber âhiste âhiste

Xuda e bendelik qil an ki i kim dost-i sâdiqdur
Aniñ qil an i i küllî eri'etke muvâfiqdur
bâdat-i sexâvet eylese dergâh e lâyiqdur
Hemî e meqsed-i vesli cemâli yar â iqtur
Kel emdi Nevbetî qil il meqer âhiste âhiste²².

3.3. Murabba

Körüpmen olturupdur hösn-i ba i içre bir dildâr
Yüzi ayu közi çolpan feri te huy gül-i ruxsâr
Qa i méhrab ya munber közidur çe me-i kevser
Qedi çün servi ya erer yürü i kebk hû reftâr

Yüzidur bir mah-i taban lebidur le il ya mercân
Bolupmen vale-i heyran sözi irin hu guftâr
Tolun aydek camali a köñül qul boldi hali a
Qaçan yetküm visâli e köñülni aldi ol mekkâr

Qa i a bardim ol sa et kilip te'zim ol furset
Atip ol tir-i mijganin be ir zexim eyledi eyyâr
Añin i qi xerab etti yüreklerni kebâb etti
Meded qil Xâce Hâfız birle ya âh Qâsimî Envâr

Melâmet qilmañiz yaran eger bolsam xarâbâti
Gehi hem yâr qoyida içipmen bâde-i köknâr
Hemî e yâr veslini tileydur Nevbetî Ya Reb
Aniñ koyida ölmeklik bihi ti tehtihal enhâr²³.

²² Age, s. 90, 91.

3.4. Rubailer

Rubai 1:

*Xu devlet érrur yâr bile söhbet qilse
Bir yerde behem bolup muhebbet qilse
irin lebinîñ bâdesidin nû étip
Mestâne bolup ey u ferâ et qilse*

Rubai 2:

*Lutfuñ bile âsiyeler e rehm eyle Xudâ
[syan yolidin] qedemni eyle cudâ
Bir tende eger hezâr cânim bolse
Qurban qilay cânimni yoluñda fidâ*

Rubai 3:

*ol küni ki yârim cemâlidin alse niqâb
Xu râhetidur arade bolmase hicab
Â iq cemâl zâhid tile ki bihi t
Dîdâr körer kim bî-riyâ qilse sevâb²⁴.*

Sonuç

Ömer Karim Nevbetî, Do u Türkistan'da 18. yüzyılda yeti mi önemli airlerindedir. Farklı nazım ekillerinde eser veren Nevbetî a k, i ret meclisleri, dini, tasavvufi temaların yanında halkın çekti i sıkıntıları, acıları iirlerinde i lemi tir. airin divanının Hoten, Yarkent ve Ka gar'da bulunan medreselerde ö rencilere okutulması onun döneminin önemli airlerinden biri oldu unun göstergesidir. Divanın iki yazma nüshası günümüze kadar ula mı tır. Günümüzde Nevbetî gibi göz ardı edilmi Uygur birçok divan airi bulunmaktadır ve bu airlerin divanları incelenmek üzere ara tırmacıları beklemektedir.

²³ mincan Ehmidi Utuk, éyretcan Osman, Muhemmetturdi Mirziehmet, Eset Suleyman, Hebibulla Abdusalam, *age*, s. 618.

²⁴ Muhemmed Tursun Bahavidin, *age*, mincan Halk Ne riyati, Ürümçi, 1995, s. 94.

● 18. Yüzyılda Yetişmiş Uygur Divan Şairi Ömer Karim Nevbetî

KAYNAKLAR

- 📖 BAHAV D N Muhammed Tursun, **Divan-ı Nevbeti**, incan Halk Ne riyati, Ürümçi, 1995.
- 📖 OPUR Vahitcan, HUSEY N Esker, **Uy ur Kilassik Edebiyat Tizisliri**, Ke ker Pedagogika Enstitüsü Ne riyatı, Ke ker 1982.
- 📖 OSMAN eyretcan, **Uygur Kilassik Edebiyat Tarihi**, incan Üniversitesi Ne riyatı, Ürümçi 2011.
- 📖 _____, **Uy ur Kilassik Edebiyati Tarihidin Tezis**, incan Da ö Ne riyatı.
- 📖 UTUK mincan Ehmidi, OSMAN éyretcan, M RZ EHMET Muhemmetturdi, SULEYMAN Eset, ABDUSALAM Hebibulla, **Uy ur Edebiyatı Tarihi 2**, Milletler Ne riyatı, Pekin 2006, s. 613, 614.